

LIDIJA STERMECKI¹

Konstrukcija identitete materinstva

Izvleček: Članek je zasnovan na vsebinski in diskurzivni analizi 66 tekstov, prispelih na natečaj revije *Ona* z naslovom *Njena zgodba – Rojstvo*. Ženske v večini primerov uporabljajo diskurzivne prakse, ki so jim vsiljene od družbe in se identificirajo z vlogo matere. V nekaterih tekstih je bilo mogoče zaslediti nestabilnosti in težave pri vzpostavljanju identitete materinstva, celo ostro nasprotovanje družbeno vsiljenim mitom in idealom, ki bi jih ženska morala sprejeti. Institucija materinstva je ena izmed temeljnih gonil in ohranjevalcev patriarhata, zato ima vsako nestrinjanje z vsiljenimi družbenimi vlogami pomembno vlogo pri odkrivanju prave identitete žensk, ki bo zagotavljala zahtevo po pravici žensk do duševne, telesne in intelektualne integritete.

Ključne besede: materinstvo, konstrukcija identitete, ženske, identiteta materinstva

UDK 396

The Construction of the Identity of Motherhood

Abstract: The paper is based on a content and discourse analysis of 66 texts, submitted for the short-story competition organised by the magazine *Ona (She)* on the theme of *Her Story – Birth*. While most women appear to be quick to adopt the discourse practices forced upon them by society, in fact identifying with the most frequent female role of a mother, some texts do reveal difficulties and insecurities in establishing the identity of motherhood, or even strong resistance to the myths and ideals enforced by the society. Since the institution of motherhood is one of the prime movers and preservers of the patriarchal system, any opposition to the enforced social/gender roles has an important role in discovering the true identity of women: aware of the latter, they will demand their right to mental, physical, and intellectual integrity.

Key words: motherhood, the construction of identity, women, the identity of motherhood

¹ Lidija Stermecki je podiplomska študentka na Institutum Studiorum Humanitatis, Fakulteti za podiplomski humanistični študij v Ljubljani, smer antropologija spolov. E-naslov: lidjuska@email.si

“Daje pečat mojemu obstoju, otrok mi je podaril, kar sem podzavestno iskala – sebe.”²

Analizirali smo 66 tekstov, ki so prispeli na natečaj *Njena zgodba – Rojstvo* revije *Ona* (število vseh prispelih tekstov je več kot 600). Izbrane tekste smo obravnavali kot družbeni in antropološki fenomen in jih razumeli kot reprezentacijo ideologije ter v njih poskušali prebrati konstrukcije identitete materinstva. Ideja materinstva je bila izpostavljena že v samem naslovu, čeprav so ga mnoge avtorice v svojih prispevkih uporabile zgolj metaforično. Zanimalo nas je, kako ideološki konstrukti učinkujejo na ženske, kako ženske doživljajo materinstvo, koliko se identificirajo z vlogo matere in kako ta identifikacija vpliva na njihov odnos do materinstva in na njihovo dojemanje sebe. Tema natečaja je spodbudila različne asociacije avtoric, tudi take, ki jih na prvi mah ne bi pričakovali. Avtorice so v ospredje postavile žensko in njena čustva, emocionalne težave in odnose z drugimi.

KONSTRUKCIJA SPOLNE IDENTITETE

Materinstvo je ena izmed najmočnejših identitet, ki je posledično družbeno priznana vrednota. Problematiziranje materinstva je kršitev tabuja, izdaja materinstva, ženskosti in zanikanje lastne identitete. V družbi, kjer je mit o dobri materi neločljivo povezan z zapovedanim užitkom biti, si ženske prizadevajo potlačiti družbeno nesprejemljiva čustva, ali jih vsaj skušajo prikriti. Ni mogoče pričakovati, da se bodo odpovedale svoji materinski vlogi in zavrnille medijski pogled skozi prizmo materinstva. Še več, sledeč mitu o materinstvu, ki ga ne bodo mogle nikoli izpolniti, hkrati pa se ga ne morejo osvoboditi, bodo v neposrednem pogovoru tudi same pritrjevale medijskim stereotipom srečnih, izpolnjenih žensk, ki so najprej matere, šele potem vse ostalo, ali jih celo spodbujale.³

Med prebiranjem tekstov nas je presenetilo dejstvo, da ob tako pomenljivem naslovu kot je *Rojstvo*, 44 % žensk ni omenilo rojstva otrok ali česarkoli, kar bi bilo povezano z materinstvom. Od teh žensk jih je 30 % pisalo o ponovnem rojstvu sebe, o preobrazbi v novo, svobodno žensko z lepšo prihodnostjo. Spremembe je večinoma povzročila prekinitev nezadovoljujočega odnosa z dolgoletnim partnerjem ali prekinitev odnosov ali procesov, ki so jih utesnjevali (služba, način razmišljanja ipd.). Manj pogumne so pisale o močni želji po lastni preobraz-

² Šifra: Lastovka.

³ Thurer, 1994, 14–24.

bi v drugačno žensko, ki bo zadovoljna s svojim življenjem, ki bo živela življenje vredno življenja. 24 % žensk, ki se v svojih tekstih ni dotaknilo teme materinstva, je pisalo o svojem ponovnem rojstvu zaradi nove ljubezni. V večini primerov se je nova ljubezen zgodila po smrti moža. Z novo ljubeznijo so te ženske zaznale realnost na nov način, odprle so se jim oči za stvari, ki jih prej niso poznale. 20 % žensk je pisalo o ponovnem rojstvu, ki so ga občutile po hudi depresiji ali po poskusu samomora, 20 % žensk je pisalo o svojem ponovnem rojstvu po hudi nesreči ali težki bolezni. Preostale ženske so pisale o ponovnem rojstvu po odhodu v pokoj, o koncu brezskrbnega otroškega življenja in rojstvu v novo, odgovorno, skrbi polno življenje ipd.

66 % žensk se je v svojih spisih dotaknilo materinstva, 51 % teh žensk je z vlogo matere zadovoljnih, rojstvo otroka jim je prineslo zadoščenje. Porod je za večino teh žensk najlepši dan njihovega življenja. Spisi teh žensk so polni čustveno nabitih besed: čudež, ganljivo, nadnaravno, radost, sožitje, vznesenost, lebdenje v zraku, enkraten, edinstven, najlepši, ponos ipd. V nadaljevanju navajam izjave žensk, ki o materinstvu razmišljajo pozitivno:

- Dar otroka je največ, kar ženska lahko podari naravi, in največ, kar narava lahko podari ženski;
- Ni besed, s katerimi bi opisala svojo ljubezen, ki ti jo dajem, ne morem si pomagati, da ne bi jokala od sreče, da sem lahko mama in nosim seme sreče ter hkrati življenja, ki daje pečat mojemu obstoju;
- Materinstvo prinaša zadoščenje ter vero v boljši jutri;
- Imeti otroka so skrite sanje, ki samevajo na dnu misli sleherne ženske kot tudi moškega in le nestrpno čakajo, da se prikažejo resničnosti;
- Smisel življenja se nahaja v preprosti, a bogati besedni zvezi – rojstvo otroka;
- Ženska ima v sebi neprecenljiv dar – možnost, da iz nje pokuka novo življenje. Biti mati je blagoslov!
- Materinstvo so najlepši in najdragocenejši trenutki v mojem življenju;
- Materinstvo je čas za veselje, srečo, zadovoljstvo in najlepše trenutke v življenju;
- Vsak otrok z vstopom v ta svet staršem podari največji zaklad, ki ga posameznik podzavestno išče – sebe;
- Čutim, da so to moji najustvarjalnejši trenutki. Trenutki, ko kreiram sebe;
- Materinstvo je sreča, ki ni dosegljiva vsakomur;
- Rojstvo otroka je najlepše darovanje v naravi;
- Materinstvo je človekova sreča in idila;

- Otrok je najbolj čudežna ljubezen na svetu;
- Rojstvo otroka je edini trenutek v življenju, ko jočeš od sreče;
- To je to. To je prava sreča!

Iz zgoraj napisanih izjav lahko vidimo, da so ženske, ki so napisale te izjave, svojo identiteto zreducirale pretežno na materinstvo. Ko govorimo o družbeni konstrukciji materinstva, moramo vedeti, da so pojmi “ženske”, “ženskost” in “žensko” prežeti z dejstvom, da so ženske tiste, ki rojevajo in povečini tudi vzgajajo otroke. Zaradi družbenih praks postane to dejstvo glavno oporišče patriarhalnosti in konservativne politike. Zapisi v analiziranih besedilih so nabiti z močnimi in intenzivnimi čustvi in kažejo, da ženske rojstvo intenzivno doživljajo kot rojstvo svoje nove vloge v življenju in da ta vloga v življenje žensk prinaša korenite spremembe. Brez dvoma prinaša materinstvo ženskam (ne vsem) veliko zadovoljstvo. Če materinstvo postane edina norma za ženskost, potem upraviči trpljenje v ljubezenskih razmerjih, moralno trpljenje žensk in še kakšno povrhu. Ženske, ki so se same odločile za rojstvo otroka, so pripravljene trpeti. Ko pa je materinstvo vsiljeno kot neizogibna usoda, pomeni nesprejemljivo krivico ženski, pomeni odrekanje njenih pravic subjekta.⁴

Dokler se ženske ukvarjajo s svojim trebuhom, ne počno ničesar drugega oz. se ne ukvarjajo z ničemer drugim. O vseh “pomembnejših” vprašanjih tako odločajo “drugi” ali bolje moški. “Le kaj bi si ženska še lahko več želela? Dobila sem najlepšo nagrado, ki jo ženska lahko dobi, največji dosežek človeštva.”⁵ Materinstvo je temeljno načelo raznovrstnih družbenih in političnih sistemov in izjemen pripomoček za zagotavljanje in vzdrževanje moške dominacije v patriarhalni družbi.⁶ Je osrednji družbeni odraz in dokaz ženskosti in njene “pravosti”, saj družba ocenjuje žensko skozi prizmo materinstva. Tako je mati prava ženska, medtem ko so ženske brez otrok v družbeni percepciji nepravne. Enačba *ženska = mati* še danes ostaja del družbenih, še zlasti političnih, javnih in medicinskih diskurzov. V kontekstu dominantne, patriarhalne družbe je silno prikladno, če ženske verjamejo, da so prave ženske le, če so tudi matere.

Aktualni ideali materinstva so kot vsi ideali družbeno ustvarjeni, zgodovinsko specifični in predvsem spremenljivi. Različne vloge, ki jih družba v posameznem

⁴ Irigaray, 1995, 100–101.

⁵ Šifra: Barbara.

⁶ Rich, 1995, 13.

zgodovinskem obdobju nalaga materi, so tako predvsem izraz preživetvenih strategij družbe, biologije, tehnologije, ukvarjanja z nataliteto in še zlasti večno aktualnih špekulacij o "ženski naravi."⁷ Ustvarjajo vzorec materinstva, ki je lahko pregrada in kletka v enem. Ideologije, kolektivni pojmovni sistemi, s pomočjo katerih osmišljamo svet in razmišljamo o njem, namreč so kot objektivi, ki filtrira in popači naše izkušnje in razumevanje. Verodostojnost mita o materinstvu izvira iz zgodnjih procesov socializacije ženske spolne vloge, po kateri je materinstvo uso-da vsake ženske, in iz psihoanalitične teorije, ki kulturi daje psevdoznanstveno oporo, da dokazuje, kako pomembna je za žensko njena starševska vloga. Po psihoanalitični teoriji je namreč materinstvo ključno za psihosocialni razvoj ženske. Oakleyeva⁸ tovrstno teorijo odločno zavrača. Obenem je prepričana, da je vloga psihoanalitične teorije v povezavi z mitom o materinstvu, ko ženske slepo zaupa-jo napačni vednosti, da delajo to, kar jim narekuje narava. Tako so prepričane, da je njihova želja po materinstvu nekaj, kar so si same ustvarile in jih zato napolnjuje, dejansko pa je to v prid njihovi družbi in ne njim samim.⁹ Aktualni standardi za "dobro mater" so izjemno kompleksni in zahtevni, polni samoodrekanja ter obenem tako spremenljivi in kontradiktorni, da so nujno nedosegljivi.¹⁰

Feministične avtorice opozarjajo, da je ideologija, ki žensko nujno uokvirja v materinstvo, škodljiva tako za žensko kot za otroka. Richeva trdi, da tovrstna ideologija prispeva k alienaciji ženske, jo ovira pri izpolnjevanju lastnih želja in ciljev zunaj družine in materinstva. Ideologija materinstva ženski vsiljuje pričakovanja (popolno predanost družini, zanikanje drugih želja), ki v njej generirajo jezo, frustracijo in nezadovoljstvo. Glavna ost feminističnih kritik ni bilo materinstvo kot tako, ampak napačna reprezentacija materinstva, ki iz njega šele naredi zapor. Kar ženske omejuje, ni lastno telo, ampak način, kako postane prav to telo predmet nadzorovanja in discipliniranja. Oakleyeva¹¹ dodaja, da koncepcije materinskega gona, ki deluje, ne da bi se ga bilo treba prej naučiti ali ga izkusiti, za zdaj ni mogoče znanstveno dokazati. Željo po materinstvu vpelje kultura in ženska se mora zmožnosti, da postane mati, preprosto naučiti.

⁷ Thurer, 1994, 15.

⁸ Oakley, 2000, 199–203.

⁹ Prav tam, 199–203.

¹⁰ Thurer, 1994, 16.

¹¹ Oakley, 2000, 213–215.

IZSTOP IZ IDENTITETE MATERE?

V analizi tekstov, ki smo jih imeli na razpolago, je delež žensk, katerih življenje ne opredeljuje samo maternica in vse, kar je povezano z njo, relativno visok (44 %). Na podlagi analize tekstov lahko povzamemo, da se ženske, ki so si v življenju nabrale že raznovrstne izkušnje (rojstvo otrok, težka bolezen, razpad zakonske zveze ipd.), v večini ne identificirajo (več) z vlogo matere; 22 % žensk svoje materinstvo v tekstih omeni le bežno, zgolj kot podatek oziroma dejstvo, da so tudi matere. Vse te ženske na neki točki omenjajo svoje otroke in dejstvo, da so matere, vendar nič več kot to. Te ženske se ubadajo z drugačnimi akcijami v svojem življenju (novi življenjski partner, nova služba, drugačen način razmišljanja ipd.) Te ženske se ukvarjajo predvsem same s seboj, skoraj v vseh primerih govorijo o ponovnem rojstvu sebe, rojstvu nove, svobodne ženske. Nekatere ženske hrepenijo po transformaciji, zbirajo pogum za ponovno rojstvo, želijo postati "drugačne ženske", nove ženske, ki bodo živele življenje, "vredno življenja". Več kot polovica žensk (66 %) v svojih tekstih s pomenljivim naslovom *Rojstvo* ne govori o materinstvu ali pa ga omenja le bežno. Ta podatek bi lahko pričal o tem, da tudi pri nas počasi vstopamo v obdobje, v katerem identitete žensk dosegajo nove razsežnosti, kjer se dogaja socialna in kulturna transformacija, kar nam kažejo nove podobe ženskih identitet, ki jih do sedaj ni bilo.

Ženskam je treba dati in priznati prostor kot ženski. To pa zahteva ponoven razmislek o razmerju med materjo in hčerjo, saj hči nima možnosti za oblikovanje svoje ženske identitete, vse dokler v materi ne vidi ženske, te pa ne more videti, dokler v simbolnem redu za ženske ni druge pozicije kot materinska funkcija. Moški vzame žensko kot nadomestek za svojo mater, ženska pa preprosto zavzame materino funkcijo.¹² Nekatere feministične avtorice so razvijale vizijo konca biološkega materinstva. Menijo, da bi bila opustitev biološkega materinstva cena, ki bi jo ženske mogoče morale plačati za to, da bi dobile socialno in ekonomsko enakost. Drglinova¹³ meni, da je taka cena pretirana in nepotrebna.

Iz analiziranih tekstov je bilo mogoče razbrati, da imajo večje užitke z materinstvom tiste ženske, ki so svojo identiteto zgradile le okrog tega. Ženske, ki se ne identificirajo s svojo materinsko vlogo v tolikšni meri, materinstvo doživljajo kot problematično in težavno obdobje. Bolj ko se ženska identificira z vlogo ma-

¹² Gajgar, 1997, 80.

¹³ Drglin, 2002, 98.

tere, bolj je navdušena nad samim materinstvom. 16 % žensk ima o materinstvu izjemno negativno mnenje, v njihovih spisih žensk preberemo, da ženske zaradi nezaželene nosečnosti delajo samomore, da se z rojstvom otroka začnjo umirati ženske, da je grozno biti mati in da rojstvo otrok za žensko pomeni konec njene svobode. Nekatere govorijo o materinstvu kot o verigi, ki jih priklenja na skupno življenje z očetom teh otrok.

11 % žensk o materinstvu dvomi. Ne strinjajo se z aktualno ideologijo materinstva in se sprašujejo o smislu materinstva. Naša družba preprosto noče slišati o težavah in pomislekih, ki jih imajo nekatere ženske v zvezi z materinstvom (še ena tabujaska tema). Če si ženska kljub vsemu upa glasno govoriti o svojih pomislekih, jo označijo za slabega človeka, ki je izdal in zavrgel svojega lastnega otroka. Družba od žensk pričakuje, da želijo postati matere, da v materinstvu uživajo in, da si seveda želijo biti najboljše matere. "Zavestno sva se odločila, da otrok nikoli ne bova imela. Zgodbico o neplodnosti sva si izmislila zaradi najinih staršev, ker jih nisva želela prizadeti, pa tudi zato, ker večinoma ljudje ne bi razumeli najine odločitve, ampak bi naju obsojali. Sedaj imava mir. Nihče več naju ne mori z vprašanjem, kdaj bova imela otroke. Gre za najino življenje, zato je najina 'sebičnost' normalna.'"¹⁴ Številne feministične avtorice s svojimi prispevki in raziskavami opozarjajo na nezadovoljstvo, ki ga prinaša institucija materinstva v patriarhalni družbi. Oakleyjeva je proučevala odnos med materjo in otrokom v korelaciji z njeno družbeno vlogo in ugotovila, da je danes več kot tretjina žensk izjemno nezadovoljna s svojo družbeno vlogo, težave s sprejemanjem materinstva pa ima kar 80 odstotkov žensk.¹⁵

Analiza ženskih tekstov v reviji *Ona* je pokazala naslednje temne plati materinstva: smrt otroka, neplodnost enega izmed partnerjev, dvomi, notranje borbe in pomisleki o tem ali sploh imeti otroka, dvom o lastnih sposobnostih, nosečnost, ki je posledica posilstva, splav, zavračanje otroka od enega izmed staršev, boj za starševske pravice ob ločitvi partnerjev, strah pred tem, da moški z rojstvom otroka žensko priveže nase, dolgočasje in monotonost rutine vsakdanjika matere, hrepenjenja, ki jih zaradi materinstva ženska ni mogla uresničiti, hrepenenje po svobodi, breme vezi, ki je večna, "za zmeraj", diskriminacija žensk zaradi materinstva, začetne težave materinstva in občutki nemoči, ki so povezani z nego in vzgo-

¹⁴ Šifra: Mojca.

¹⁵ Oakley, 1993, 85.

jo otroka, smrtna nevarnost samega poroda in bolezni, ki jih povzroči materinstvo, odpovedovanje kariere zavoljo materinstva, neizživete sanje, ki jih zaradi materinstva ženske ne morejo realizirati, utrujenost, materialno breme itd.

Izbrane analizirane zgodbe potrjujejo teze, s katerimi se ženske srečujemo v vsakdanjem življenju. Velik odziv na natečaj ne govori o optimizmu avtoric, ampak o pisanju kot načinu spopada z neenakostjo in pogostim brezupom mitizirane statusa matere. Še vedno se bojujemo za pravico, da lahko imamo otroke ali pa jih nimamo, in za pravico, da imamo lahko oboje, tako otroke kot svojo duševno neodvisnost. Boj za te pravice ogroža vsak del patriarhalnega sistema. Mit o materinstvu¹⁶ je najpogubnejši mit, ki ga moramo uničiti, in najprej ga moramo uničiti v nas samih. Institucija materinstva, ki jo ohranjajo zakon, patriarhalna tehnologija in religija ter vse oblike izobraževanja, vključno s pornografijo, odtujujejo ženske od lastnih teles tako, da jih zaprejo vanje.¹⁷ Lynne Segal je v svoji zadnji knjigi podala kritiko romantične ljubezni in izključujočih odnosov, ki so prispevali k vse večjemu molku o aktualnih seksualnih željah in praksah mnogih žensk, kritika osamljenosti in frustracij materinstva in skrbi za druge sicer pravilno opisuje grenkobo in iluzijo, o kateri so spregovorile mnoge ženske, vendar pa še okrepi molk o uživanju mnogih žensk v materinstvu in o močnih željah žensk, da bi našle dovršitev v materinstvu in skrbi za druge. Vprašanje, zakaj večina žensk danes želi imeti otroke in čemu ta želja ustreza, je novo vprašanje, vprašanje nove generacije, ki je bilo pri prejšnji izključeno. Z drugimi besedami: če rečemo, da nekatere ženske niso in nočejo biti matere, iz osebnih ali političnih razlogov, s tem še ne povemo dosti o tistih, ki so in hočejo biti matere.¹⁸

Tekste *Njene zgodbe* lahko beremo kot odgovor avtoric na problematično situacijo in poskus njenega reševanja: opozoriti na svoje probleme in obstoječim vzorcem dati nove razsežnosti in začeti ustvarjati lastno filozofijo materinstva, ki bi ustrezala, ne le družbenim razmeram, ampak ženskam. To je povezano z zahtevo po razvoju žensk v osebe z zavestjo o družbeni konstruiranosti ne le lastnega spola, ampak tudi lastne identitete.

¹⁶ Mit o materinstvu, kot navaja Oakleyjeva, vsebuje tri splošno sprejete trditve: da otrok potrebuje mater, da mati potrebuje otroka in da je materinstvo največ, kar lahko ženska doseže v življenju; samo tako se res potrdi kot ženska.

¹⁷ Rich, 2003, 255.

¹⁸ Bahovec, 1995, 45.

BIBLIOGRAFIJA

- Bahovec, D. E. (1995): "Predavanje za uvod: feminizem in materinstvo", *Delta*, 1/1–2, 39–51.
- Beauvoir, S. (2000): "Drugi spol: uvod", *Delta*, 4/3–4, 11–28.
- Chodoorow, N. (1999): *The reproduction of motherhood*, University of California, Barkley, Los Angeles, London.
- Coward, R. (1989): *Ženska želja*, Krt 60, Ljubljana.
- Drglin, Z. (2002): "Popoln otrok, popolna mati – reši se, katera se more?!", *Em-zim*, 11/3–4, 93–99.
- Gajgar, M. (1997): "Iskanje ženskih genealogij", *Delta*, 3/3–4, 77–103.
- Hrženjak, M. (1998): "Kaj nam miti lahko povedo o ženskah, identiteti in subjektu", *Delta*, 4/3–4, 113–131.
- Irigaray, L. (1995). *Jaz, ti, me, mi: za kulturo različnosti*, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Kristan, Z. (1998): "Misliti spolno razliko: Lacan in Irigaray", *Delta*, 4/3–4, 133–167.
- Milharčič-Hladnik, M. (1996): "Luce Irigaray: Jaz, ti, me, mi", *Delta*, 2/1–2, 159–164.
- Oakley, A. (1993): *The sociology of housework*, Blackwell, Cambridge, Massachusetts.
- Oakley, A. (2000): *Gospodinja*, Založba /*cf, Ljubljana.
- Rich, A. (1995): *Of Woman Born: motherhood as experience and institution*, Norton, New York.
- Rich, A. (2003): *O lažeh, skrivnostih in molku: izbrani eseji*, Škuc, Ljubljana.
- Štular, S. (1998): "Družbena konstrukcija spolne identitete", *Teorija in praksa*, 35/3, 441–454.
- Thurer, L. S. (1994): *The Myths of Motherhood: how culture reivents the good mother*, Mifflin Company, Boston, New York.
- Tratnik, S. (2002): "Težave s spolom: feminizem in subverzija identitete", *Delta*, 8/1–2, 203–209.
- Ule, M. N. (2000): *Sodobne identitete v vrtincu diskurzov*, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Wollstonecraft, M. (1993): *Zagovor pravic ženske: ter kritične opazke o političnih in moralnih vprašanjih*, Krt, Ljubljana.